

**ISTEN HATALMÁRÓL ÉS BÖLCSESSÉGÉRŐL
SZÓLÓ BESZÉD, AMI A
HERMÉSZ TRISMEGISTUSNAK SZENTELT
FELOLVASÁSON HANGZOTT EL PAVIÁBAN,
AZ 1515. ÉVBEN ***

Fényességes őrgrof, legkiválóbb atyák, dicső férfiak! Végiggondoltam az emberre ható körülmények változatos sokaságát, egyszersmind kegyetlen sorsomat, amit a mostoha szerencse mért rám: életem úgy alakult, hogy most már három éve folyamatosan nem hagynak nyugodni a háborúkkal, a katonáskodással kapcsolatos elfoglaltságaim, szüntelen ezek fásasztanak. Régóta és sokat gondolkoztam, sokféleképpen érveltem magamban, és sokféleképpen megtárgyaltam saját magammal, hogy vajon milyen módszerrel, milyen szándékkal és tettel juthatnék el újból a boldogabb élet révébe, miután, elkerülve mindkét Scyllát, a vihar tépázása közepete áthajóztam a véres tengert.¹ Arra az eredményre jutottam, hogy felette szükséges volna valami feladatot elvégezni, amely a lehető legtisztességesebb, s egyúttal nem kevésbé hasznos. Azt a megoldást találtam, amit becsülettel véghez tudok vinni, és ami nem idegen hivatásomtól és a háborús állapotoktól: tudniillik mind feltárni, mind elmagyarázni nektek ebben a virágzó tanintézetben az emelkedettebb, isteni filozófiának a legrejtettebb titkait. Mert már kora ifjúságomtól könyvek egész halmazával csiszoltam elmémet; tudásomat gyarapította az égiek befolyása és az isteni szellem, és ehhez még velemszületett hajlamaim is hozzájárultak; tanulmányoztam a legtitkosabb dolgok természetét, magának a természetnek a rendjét, ami mindennél jobban gyönyörködtetett. Úgy gondolom, semmi sem lehet fontosabb feladat számomra, mint az, hogy — mivel magamévá tettem ezt a szentésges filozófiát — kalauzként álljak azok elé, akik a leginkább méltók rá, hogy elsajátíthassák ezeket az ismereteket. Fő feladatomnak tekintem, hogy a ticinói tanintézetben a legkiválóbb ifjak az általam vállalt kötelezettség és fáradozás eredményeként elméjükbe fogadják az említett isteni filozófia gyümölcseit, amelyeket szellemi kincsestárunk újabb és régebbi terméséből hozok elő.² De most félek, ó eszményi hallgatóság, nehogy esetleg méltatlankodás lopózzon lelketekbe, és nemcsak

* A fordítás alapjául szolgáló kiadás: *Oratio habita Papiae in prelectione Hermetis Trismegisti de potestate et sapientia del anno M.D.XV.* Válogatás a *Testi umanistici sull'ermetismo* i.k. pp. 118—162. alapján.

¹ AGRIPPA: *Isten hatalmáról...* A. von Nettesheim: *Opera*, Lugduni per Beringos fratres 1600 2 voll. levelek a második kötet végén; Opp. II. 687. Ep. I. 9. valamint: A. PROST: *Les sciences et les arts occultes au XVIe siècle*. Corneille Agrippa, sa vie et ses oeuvres, 2 voll. Paris 1881. p. 133.

² *Poimandrész*, I. 26.

hogy az elbizakodottság, a magamutogatás vétkével vádoljatok, hanem még a feltűnni vágyás és a vakmerőség bűnével is. Mert én, mint ember egy barbár nemzet fia vagyok; a foglalkozásom idáig a katonáskodás volt, a megjelenésem is idegen — és van merszem erre a szónoki emelvényre felállni, és ebben az éretlen és tapasztalatlan életkorban merek efféle dolgokat ígérgetni; és főleg azokat, amelyek kifejtése a téma jelentőségéhez képest egyébként igen tekintélyes, tapasztalt és gyakorlott tudóst igényel. De amikor arra gondolok, hogy pallérozott elmétek milyen éleslátóvá tesz titeket, mennyire alkalmasak vagytok az ilyen témákkal való foglalkozásra, és szem előtt tartom a legelmélyültebb tanulmányokban tanúsított buzgalmatokat és kitartásokat — és összehasonlítom ezzel a magam sok munkával megszerzett gyakorlatát, azaz hogy korábban én sem voltam éppen rest sem az olvasásban, sem az olvasottak kifejtésében: a kitűzött célt illetően nem kell teljesen elvesztenem a bizakodásomat sem a ti elmétek befogadóképességében, sem a saját tehetségemben. Fiatal korunk sem akadályoz meg benne, hogy ugyanolyan helyesen ítélhessünk meg valamit, mint az idősebbek, vagy olykor talán valamivel jobban is; mivelhogy a dolgok megértése nem az életkornak köszönhető, hanem az elme élességének és az isteni sugallatnak. Mert nem az évek száma és a napok sokasága adja a tudást, hanem az égiek által belénk oltott tehetség. Az Úr szelleme által a balgák is bölcsökké válhatnak, ahogyan azt Jób könyve³ alapján a legtöbb érvel Helius Buzitius, Barachiel fia bizonyítja. Ha példákat akartok erre: itt van Sámuel, aki egészen fiatal korában fogadta magába az Úr szellemét.⁴ Salamon⁵ is és Jozija⁶ is fiatalságukban tettek szert a bölcseségükre, és Dániel tizenkét éves fiú volt, amikor eltöltötte a Szentlélek;⁷ Pál apostolnak sem volt szándékában Timótheus⁸ fiatal korát lebecsülni. És Jeremiás is azt hallotta az Úrtól: „Ne mondd azt, hogy ifjú vagyok.”⁹ És Szent Ignác is azt mondja, amikor a magnésziai gyülekezethez ír: nem azok a bölcsék, akik hosszú ideje élnek, és nem is az öregek vannak birtokában az ismereteknek, hanem az a szellem, ami az emberekben lakozik.¹⁰ Ne csodálkozz, fényességes őrgrof, Joannes Gonzaga, harcrakész hadvezér, amiért az elmúlt években úgy ismertél meg, amint a legszerencsésebb Császár táborában a katonák élén állok — most pedig azon az emelvényen látsz, ahonnan a szent tudományokat hirdetik. Titeket se retentsen el, ragyogó elméjű hallgatóság, a vérgőzös „katona” elnevezés, mert a pogány Platón és a keresztény Dionüsziosz egyaránt szigorúan azt tanítja, hogy nemcsak a felszentelt férfiak kötelessége a szent dolgokkal való foglalkozás. Persze lehet, hogy akad olyan is köztetek, aki katonai pályám miatt úgy ítéli, hogy ki kell

³ Jób könyve 30,2. és Zsoltárok 18,8.

⁴ 1 Sámuel 3,4—14.

⁵ 1 Királyok 3,16. és további sorok.

⁶ 2 Királyok 22,1 és további sorok.

⁷ Dániel 13,44 és további sorok.

⁸ 1 Timótheushoz írt levél 4,12.

⁹ Jeremiás 1,7.

¹⁰ *Theologia vivificans. Cibus solidus. Dionysii coelestis hierarchia, divina Nomina, mystica Theologia, undecim Epistolae Ignatii...* 1515. fol. 270r.

közösítenetek, mint istentelent, aki emberi vérrel mocskolta be magát, amellyel — Mózes szavai szerint¹¹ — már nem egyszer megszentelte a kezét. Ne kerítsen hatalmába, ne is vezessen felre titeket semmi efféle balítélet, vagy megokolatlan vélekedés! Talán nem tudjátok, hogy a régi poétáknál és bölcseknél Pallas és Bellona úgy jelent meg, mint a tudománynak és háborúskodásnak egy és ugyanazon istennője? Igen kiváló férfiak példája áll előttünk, akiket isteni dicsőséggel éppen azért említenek fel különösen gyakran, mert hírnevükre mind a katonáskodás, mind a tudomány területén tanúsított buzgóságukkal tettek szert. Nem szólok most arról a Démoszthenészről, aki amilyen nagyhatású szónok volt, olyan gyáva katona: mert alighogy meglátta az ellenséget, eldobta pajzsát és gyalázatosan megfutamodott. De megemlítem a legyőzhetetlen Catókat, a Curiusokat, a Fabiusokat, a Deciusokat, Scipiókat, és úgy a latinoknak, mint a görögöknek megszámlálhatatlanul sok vezérét, de mindenekelőtt Julius Caesart, és a keresztény állam császárait, Károlyt, akinek Nagy a mellékneve. Ők mindketten oly mértékben buzgólkodtak mindkét területen, hogy el sem lehet dönteni, melyiken nyújtottak kiválóbb teljesítményt. Előhozhatnék még sok hasonló példát, de mivel most nem az a szándékom, hogy a katonáskodást dicsőítsem, elég lesz, ha arra emlékeztetlek titeket, hogy Krisztus a kafarnaumi századost milyen nagyra becsülte: azt mondta, hogy nem talált az övénél nagyobb hitet Izraelben.¹² És maga a próféta azért mondott köszönetet Istennek, mert ő tanítja a kezét a harcra, és ujjait a viadalra.¹³ Továbbá Jákob pátriárka, amikor megáldotta fiát, Júdát, ezt mondta: „kezed ellenségeid nyakán lesz”.¹⁴ Mert a katonáskodás isteni áldás és isteni rendelés, ahogyan a Makkabeusok történetében ránk hagyja a Szentírás: Júdának megjelent Jeremiás, az Úr prófétája, kinyújtotta a jobbját, és az erős katonának, Júdás Makkabeusnak átadott egy arany kardot, mondván: „Vedd Isten ajándékát, a szent kardot! Megsemmisíted vele az ellenséget.”¹⁵ Ugyanezekkel a szavakkal avatott fel engem is legyőzhetetlen hadvezérem, amikor még fiatalabb voltam, addig szinte gyermek; átvettem a kezéből a kardot, és pályafutásom során nem nélkülözve a sikeres és kedvező hadiszerencsét, katonává lettem. De hogy egyszer már a végére jussak ennek a témának, és visszatérjek lelkem célkitűzéséhez, még csak azt mondom el, hogy Szent Ágoston az Úr szavairól szóló könyvében,¹⁶ Nagy Szent Gergely a nápolyiak egybegyűlt seregeihez¹⁷ intézett írásában, és Gratianus, a törvénytár összeállítója, aki az ők és más szentatyáknak tanúbizonyságai alapján állítja össze tanításait, egyhangúlag erre a következtetésre jutnak: A katonáskodást senki se tekintse bűnnek, és senkit sem kell haditettei miatt kizárni a szent dolgokkal foglalkozók sorából. Nem számít az sem, ha valaki akárhol katonáskodik, akár egy hitetlen szolgálatában, ha a hitnek és Isten tiszteletének érvényt szerez a ka-

¹¹ Kivonulás 32,28—29.

¹² Máté 8,5—13.

¹³ Zsoltárok 143,1.

¹⁴ Teremtés 49,8.

¹⁵ 2 Makkabeus 15,16.

¹⁶ Valószínűleg a *de sermone Domini in Monte* c. műről van szó.

¹⁷ NAGY SZENT GERGELY: i.m. Ep. II, 31; PL LXXVII, 565.

tonáskodás során. Mert Dávid is katonáskodott Achis, a filiszteus király seregében,¹⁸ és sok hívőről és szentről olvassuk, hogy harcoltak Diocletianus és Julianus és más pogány császárok alatt, mindig töretlen és dicséretre méltó hittel. Így tehát ne soroljatok az istentelenek közé. Felment a katolikus kánoni törvény, az, hogy a katonáskodás Isten elrendelése, és felment a szent iratok helyes értelmezése. Lactantius Firmianusnak is az a véleménye, hogy felszentelt papokként kell megbecsülni azokat, akik a szent tudományokat tanítják, úgy mint azokat, akiket a püspökök szenteltek fel. A zsoltárásköltő is szentnek nevezi a katonákat, amikor ezt mondja: „Énekeljete az Úrnak új éneket, dicsérete zengjen a szentek közösségében! Ajkukon legyen az Isten dicsérete, és kétélű kard a kezükben, hogy bosszút álljanak a pogányokon, és megtorolják a népeket; hogy királyokat verjenek láncra, fejedelmeket vashilincsbe.”¹⁹ Ha közületek valakit megbotránkoztat, hogy egy latiumi iskolában egy barbár magyarázza a szent tudományokat, az tudja meg: a barbárok is gondolkozó emberek, élnek az ég áldásaival, és nem nélkülözik az égilakók boldoggá tevő ajándékát: nyelvünknek Mercurius segít, elménknek Saturnus; az előbbi a fejtegetésnek, az utóbbi a titkokban való elmélyülésnek az előmozdítója. Ha valaki azt gondolja, hogy az iskolától idegen a vállon átvett katonaköpeny, annak megfelel Plutarkhosz, amikor azt mondja, hogy nem a hosszant lógó szakáll és a rongyos ruha tesz valakit filozófussá, mint ahogy nem attól fáj a csípője valakinek, hogy lenpólyába bugyolálja. A népi mondás azt tartja, hogy az öltöztetől nem válik senki szerzetessé. Mert a növényt nem a héja teszi azzá, ami, hanem élni képes természete; az állatokat sem a bőrük, hanem az, hogy érezni tudó lények. Így a bölcs sem a testi megjelenésétől lesz valaki, hanem az égi eredetű értelemről és a szellemi dolgok birtoklásától. Bizonyára sokan vannak, ó hallgatóim, akik nyomós érvekkel buzdítanak, figyelmeztetnek és bátorítanak, hogy teljesítsem a feladatot, amire vállalkoztam. Tudniillik a barátaim, akik megszámlálhatatlan jótéteménnyel halmoztak el, igen hathatósan ösztökélnek, hogy vigyem véghez, aminek nekifogtam. Úgy gondolom, hogy a buzdításnak megfelelően így is kell tennem. Ösztönöz az evangéliumokat hívő vallásom is, nehogy Isten és az emberek iránt hálátlannak bizonyuljak; ne tűnjék úgy, hogy elásom a rám bízott talentumot,²⁰ és véka alá rejtsem a világosságot,²¹ és végül ne érjen el az az átok, ami a fügefát, amikor nem hozott gyümölcsöt.²² Tehát a Bölcsesség könyvének a szavai szerint mindazt, amit változtatás nélkül megtanultam, írgység nélkül adom tovább, nem rejttem el gazdagságát.²³ Nem csekély mértékben csábít még a feladat elvégzésére az ország, a város, a hely, az idő, a zavarlatanság, a nyugalom és a béke és a szabadság, ami annyi háborúskodás után ránk köszöntött. Mindezt a legkiválóbb és legyőzhetetlen, az elenségen győzedelmeskedő Hercules, Maximilianus Sfortia, Milánó nyolcadik hercege teremtette meg nekünk egyedülálló

¹⁸ 1 Sámuel 27,5–12.

¹⁹ Zsoltárok 149,1. és 6–9.

²⁰ Máté 15,14–30.

²¹ Máté 5,15. vö.: Márk 4,21. és Lukács 11,33.

²² Máté 21,18–23. és Lukács 23,6–9.

²³ Bölcsesség 7,13.

vitézségével és bölcsességével — ő, aki megtartja és még tökéletesebbé teszi ezt az állapotot. Ezért imádkozunk az örökkévaló Istenhez, hogy tegye őt állandóan boldoggá és szerencsésé, és az elkövetkezendő századok emlékezetére őrizze meg és gyarapítsa fenségének, szerencsés pályafutásának, vitézségének, tehetségének, véghezvitt és ezután elvégzendő cselekedeteinek kiemelkedő dicsőségét. És végül azért imádkozunk, hogy vágyainak megfelelően, dicsőségesen valósuljon meg minden, amit óhajt jószágos akaratával, amellyel senkinek sem kíván ártani, hanem inkább használni szeretne mindenkinek. Most pedig, legdicsőbb Joannes Gonzaga, az előbbiekkal összhangban, a te nagyszerű vitézségedhez kellene sok szerencsét kívánnom, és erényeid méltó és megérdemelt dicséretét zengenem; el kellene mondanom világgraszoló tetteidet, legbölcsőbb elhatározásaidat, és hogy milyen áldásos a tevékenységed — ha lenne elegendő idő a beszéd áradására és a szenvedély lobogására. De ezeket elteszem máskorra, úgysem fogja elhalványítani őket a feledés homálya.

És most visszatérek oda, ahonnan elkanyarodtam, és néhány szóval elmondom, mi a szándékom ezzel a feladattal, amit elvállaltam. Szeretném elmagyarázni Hermész Trismegistusnak az isteni bölcsességről és hatalomról szóló dialógusát. Ezért először most magáról Hermész Trismegistusról beszélek egy keveset, mert elhatároztam, hogy mindenekelőtt az ő tanúságtételeit használom fel; róla szólok, hogy tudjátok meg, ki volt, mekkora a jelentősége, és mikor virágoztak a tanításai. Ezután néhány gondolat kiemelésével azt fogom megismertetni veletek, hogy miféle tanításokat tartalmaz ez a dialógus, amelyet szeretnék világossá tenni. Azt olvassuk tehát Mózesnél, a zsidók ama híres törvényhozójánál és vezetőjénél a Teremtés könyvében,²⁴ hogy Ábrahámnak, a zsidók pátriárkájának miután meghalt felesége, Sára, ágyasaitól több fia született. Egyiküknek Mydan volt a neve. Ő nemzette a Hénok nevű fiút, akit — a magyarázatban tanúsított tudománya miatt, amely híressé tette — Hermésznek vagy Mercuriusnak hívnak, s ez mindkettő azt jelenti, hogy magyarázó. Ő tehát a mi Hermészünk, akit a zsidóknál Hénoknak hívnak, Ábrahámnak Mydan fiától való unokája. Ezt a tényt tekintélyes és szavahihető személy bizonyítja, egy idegen szerző, Rab Abraham Avenazre, az asztrológiáról írott kötetében. Megerősíti ezt, amit Euszébiosz ír a történelmi korszakokról szóló könyvében: amikor Izsák, Ábrahám fia nyolcvan éves volt, Jákob pedig, Ábrahámnak Izsáktól való unokája húsz éves, a görögök Osziriszt az istenek közé emelték; és ugyanabban az időben volt nagy becsülete az egyiptomiaknál Ábrahám egy másik unokájának, akinek Hénok volt a neve. Hozzájön még ehhez, amit Diodoros Siculus mond el a régiek cselekedeteiről. Ezenkívül Lactantius és sok más régi szerző tanúsítja, hogy Mercurius, akit később Trismegistusnak neveztek, abban az időben virágzott, amikor Oszirisz élt. Mert Oszirisz nagy sereggel bejárta a világot, a legkülönfélébb dolgokban való jártasságát terjesztve, hogy az embereket a kezdetleges, földművelő létformától elvezesse a fejlettebb, kifinomultabb életvitelhez. Ezután elhagyta Egyiptomot, és feleségére, Ísziszre bízta, hogy törődjön mindennel. Oszirisz Íszisznak Mercuriust adta társul, hogy az elvégzendő dolgokban az ő tanácsait fogadja meg, mivel bölcsességben és feddhetetlenségben felülmúlta a többi

²⁴ Teremtés 25,1—4.

halandót. Róla mondják, hogy megölte Argoszt, az egyiptomiaknak törvényeket szabott és bevezette őket a tudományokba,²⁵ a szavakat rendszerbe foglalta, és sok dolognak nevet adott. Ő volt, aki Egyiptomban elsőként tanulmányozta a csillagokat, a bolygók pályáját pontos számításokkal leírta, és elsőként alkotta meg a számok rendszerét és a zenei hangok összhangzatát. Azt is mondják, hogy ő létesített küzdőteret a testi erő fejlesztésére, ezen felül feltalálta az orvosi tudományokat és a lantot. Az olajfa termesztést is ő vezette be, nem pedig Athéné, ahogy a görögök mesélik. Még a görögökhöz is ő juttatta el a tudományát, és a bölcsek közül elsőként jutott el a fizikai és matematikai diszciplinától az isteni dolgok tanulmányozásához. Az első volt, aki végigvizsgált a bölcsességhez vezető minden ösvényt, és — lehet, hogy mérsékelt ékesszólással, ám felmérhetetlen tudással — az igazi bölcsességről írt. Mindenki közül elsőként érkezett igen tudós módon Isten hatalmasságáról, a szellemek rendjéről, a lélek természetéről. Ezért a teológia első megalkotójának és feltalálójának is nevezik. Azt mondják, hogy átfogta a szent dolgok teljességét, huszonhatezer-ötszázhuszonöt kötet könyvet írt, amelyekben csodálatra méltó titkokat, mélyen rejlő misztériumokat és hámulatos jóslatokat tárt fel. Mert nemcsak úgy beszélt, ahogy egy filozófus, hanem sokmindent előre megsejtett, mint egy próféta. Előre látta ugyanis és megjövendölte a korábbi vallás megszűnését, egy új hit keletkezését, Krisztus eljövetelét, az elkövetkezendő ítéletet, a holtak feltámadását, az új kor beköszöntését, a boldogok megdicsőülését, a bűnösök szenvedéseit. Ezért nem tudta eldönteni Szent Ágoston, hogy Hermész vajon a csillagokban való jártassága révén vagy a szellemek megvilágosításának köszönhetően szerzett tudomást ezekről a dolgokról.²⁶ Lactantius kételkedés nélkül sorolta a sybillák és a próféták közé.²⁷ Tehát ez a mi Mercuriusunk, ahogyan elméjének élességével minden filozófust túlszárnyalt, ugyanúgy papként — mert annak is hasonlóképpen beillik — valamennyi papot felülmúlt életének feddhetetlenségével és az isteni dolgok tiszteletével. Ezért aztán annyira tisztelték, hogy Oszirisz után az egyiptomiak királyává kiáltották ki. Az volt ugyanis a szokásuk, ahogy Platón is elmondja, hogy a filozófusok közül választottak maguknak papokat, és a papok köréből királyt.²⁸ Mercurius tehát, amint elnyerte a királyi méltóságot, a törvények megalkotásával, a birodalom igazgatásával és tetteinek nagyszerűségével elhomályosította a többi király dicsőségét. Ezért méltán nevezik Trismegistusnak, azaz Háromszorosan Legnagyobbznak, minthogy a legnagyobb és legbölcsebb filozófusnak, a legnagyobb és legkegyesebb papnak, a legnagyobb és legdicsőségesebb királynak bizonyult. Mindezek következtében, az erőnei iránt érzett csodálatnak megfelelően a nép az isteneknek kijáró megbecsülésben részesítette. Később már istenségnek tartották, aki felemelkedett az égbe, és a legalul elhelyezkedő bolygóvá vált; az ő nevével jelzett szellemi hatalom bõven osztogatja a tehetség és a tudományok áldásait, inkább, mint a többi; sok templomot is emeltek az ő istenségének szentelve. A nevét, a tisztelet miatt, a köznapi beszédben

²⁵ LACTANTIUS, *Divinae Institutiones* 1, 6. 2.

²⁶ AUGUSTINUS, *De civitate Dei* VIII, 23.

²⁷ LACTANTIUS, i.m. II, 8, 48.

²⁸ PLATÓN: *Az államférfi* 290.

meggondolatlanul nem volt szabad kiejteni. Az egyiptomiaknál az év első hónapját az ő nevének szentelték. Az a város is, amit ő alapított, fennáll: mind a mai napig Her-mipolisznak, azaz Mercurius városának nevezik.²⁹ Khalkhidiosz azt mondja Mercurius-ról, hogy amikor közelgett a halála, e szavakkal szólt a körülötte állókhoz: idáig, fiaim, a hazámból elűzve idegenként és számkivetve éltem, most pedig sértetlenül visszatérek hazámba. És amikor nemsokára elmegyek közületek, megszabadulva a testi kötelekektől, sohase gyászoljatok úgy, mintha meghaltam volna, mert abba a nagyszerű és boldog országba térek vissza, ahová valamennyien el fogunk jutni, ha elragad a halál. Mert ott az egyedüli Isten a legfőbb uralkodó, aki alattvalóit csodálatos édességgel tölti el.

De ennyit a szerzőről, ne többet! Beszéljünk csak a művéről! A címe: „Poimandrés, avagy Isten bölcsességéről és hatalmáról”. Ezt a könyvet pedig teljes egészében áthatja az előadás káprázatos stílusa, a lehető legbővebb tárháza a magvas gondolatok bőségének, tele van kellemmel és ékességgel, tele van bölcsességgel és misztériumokkal. Magába foglalja ugyanis a legrégebbi teológiának a legelmélyültebb titkos tudományát, és mindkét filozófiának a rejtett titkait; és mindezeket nemcsak hogy tartalmazza, hanem meg is magyarázza. Mert megtanít minket, hogy kicsoda Isten, mi a világ, mi a szellem, mi a két démon, mi a lélek, mi a gondviselés rendje, micsoda és honnan ered a végzet szükségse-rűsége, mi a természet törvénye, mi az emberek köteleessége, mi a vallás, melyek a szent rendelvények, a szertartás, a templom, az előírások és a szent misztériumok. Ezen kívül megtanít minket, hogyan ismerhetjük meg önmagunkat, hogyan szárnyalhat fel értelmünk, megtanít titkos imádságokra, az Istennel való egyesülésre, az újjászületés szentségére, és hogy mindezeket röviden összefoglaljam: megtanít minket, hogy megfelelő módon ismer-jük meg és sajátítsuk el az isteni törvényeket, a szent dolgok iránti köteleességeinket és a vallások jogát; megtanít, hogyan kell elérnünk a boldogságot Isten tiszteletével, és hogyan kell helyesen csiszolnunk elménket, mivel ez az egyedüli lehetőségünk, hogy az igazságot felfoghassuk. Mert a mágusoknak és a bölcseknek az az általánosan ismert véleménye, hogy a test csak akkor lehet jó erőben, ha a szellem és a lélek tökéletesen működik. Akkor igazán egészséges az ember, amikor a lélek és a test olyan egységet alkot, és a két dolog úgy egészíti ki egymást, hogy a szellem erőssége nem marad alatta a testi erőnek. Mercurius Poimandrés tanít meg minket, hogyan érhetjük el, hogy szellemünk erős és szilárd legyen, mert ezáltal csalás nélkül ismerhetünk meg és gyakorolhatunk csodás dolgokat. Mindezeket a dolgokat, ahogyan azt a szerzőnek a szavai megkövetelik, részint teológiai, részint filozófiai, részint dialektikus és retorikus módszerekkel fogom elmagya-rázni. Elsősorban azokat az írásokat, tekintélyeket, ítéleteket, véleményeket, példákat és tapasztalatokat veszem figyelembe, amelyek a dogolhoz tartoznak. És végül, amikor az alkalom úgy kívánja, előhozom az egyházi kánonoknak és a világi törvényeknek a megál-lapításait, ha azok szorosan kapcsolódnak a témához. Bocsássa meg nekem mindkét filozófiai és orvostudományi kar, bocsássa meg nekem a szent teológiai iskola, bocsássa meg nekem a kánonok tisztelendő rendelkezése és a törvények tiszteletreméltó tekintélye, ha néha megkísérlem tételeiknek bizonyos ellentmondásait megmagyarázni és megítélni.

²⁹ A városra vonatkozóan ld.: LACTANTIUS, i.m. 1.6.3.

Mert tudom, hogy ebben az intézményben mindezeknek az ismereteknek nálam sokkal kiválóbb tudósai és hivatásos előadói vannak, azt gondolom, nem fogom megsérteni őket, hanem inkább kapcsolódni igyekszem munkásságukhoz, amikor ezeknek a tudományoknak az eredményeit másokkal is megismertetem. Azért sok mindent tudok, értek, és sok mindenre emlékszem ezekből a dolgokból; megígérem, minden erőmmel arra törekszem, hogy megfeleljek várakozásaitoknak; hogy a témában, aminek kifejtésére elszántam magam, semmi ne legyen olyan nehéz, olyan bonyolult, olyan homályos és olyan követhetetlen, hogy fejtegetéseim nyomán ne tudjátok mindnyájan elmétekbe fogadni, amiről szó lesz; igyekszem, hogy előadásom alkalmazkodjon kinek-kinek a tehetségéhez és felkészültségéhez. Segíteni fog nekünk a Háromszorosan Legnagyobb Mercurius Poimandrész, az isteni hatalom szelleme, tudniillik a mi urunk, a keresztre feszített názáreti Jézus Krisztus. Ő az igazi Poimandrész, a nagy tanács anyyala, aki elménket az igazi fényvel megvilágítja, akit valóságos Istennek és valóságos embernek vallunk, aki lehetővé teszi számunkra az újjászületést, akit úgy várunk, mint az eljövendő századok atyját és bíróját. Így hát, fényességes és legkiválóbb férfiak, gyakorlóí az erényeknek, figyeljete mindenre, amit mondok, ne csak fületekkel, hanem lelketekkel is. Ti viszont, akik nem tisztelitek a szent törvényeket, távozzatok innen, messzire tűnjete innen, messze, nyomorultak, messze, istentelenek! De ti, akik szeretitek Isten dolgait, akik felette vágytok a titkok feltárására, és kíváncsian kutatjátok a rejtett filozófia megnyilvánulásait, azokat a kevésbé ismert erőket, amelyek Isten csodálatos művét működtetik, és a régmúlt századok titkainak gondolatgazdag hagyományait — ti, mondom, maradjatok itt boldogan, és feszült figyelemmel hallgassátok Poimandrész isteni misztériumát! Akkor hát megpróbálom kifejtetni nektek Trismegistus tanításával e tudomány nagyszerűségét, és megmutatom, milyen módon juthatunk el értelmünk megvilágosodásához, és elmondom nektek a bölcsesség szavait. Kérlek titeket, hogy amíg előadom ezeket, figyeljete jól, és lelketekkel ugyanúgy fogjátok fel a szavaimat, mint fületekkel. Fáradozásomat csendes figyelemmel, gondos és kitartó odafigyeléssel viszonzjátok!

Tanúságtétel

Bizony, mivel Isten dolgait illetően gyakran jut téves következtetésekre az emberi meggondolás, mi pedig nem istenek, hanem emberek vagyunk, és nem gondoljuk, hogy bármi emberi távol áll tőlünk — semmiképpen sem akarom eltitkolni előletek, sőt azt akarom, hogy előtted is nyilvánvaló és világos legyen, fényességes Joannes Gonzaga, ami mellett tanúságot teszek. Tanúsítom előtettek, tiszteletreméltó és Isten szeretetére érdemes atyák, akik akár az iskola, akár az egyház kebelében tevékenykedtek; tanúsítom mindannyiokat előtt, legkiválóbb hallgatóim; a földön csúszó kígyók, az égen repülő szárnyas lények,³⁰ a tenger halai, a mezők összes állatai előtt; tanúsítom az ég és a föld előtt,

³⁰ Apostolok cselekedetei 10,12.

hogy bármi, amit akárhol írtam vagy mondtam, és amit azután fogok mondani vagy írni — azokkal nem akarok semmivel sem többet állítani (ennek megfelelően is cselekszem), mint amit jóváhagyott a katolikus egyház, a hívők gyülekezete, valamint a püspökök szent testülete, és annak vezetője, a legmagasabb rangú főpap. Mindazt, amit mondtam és mondani fogok, írtam és írni fogok, alávetem az ő akaratuknak; és mindazoknak, akiknek hatalmukban áll, hogy véleményt mondjanak és ítéletet hozzanak arról, ami a hatáskörükbe tartozik. Mindig a legnagyobb mértékben kész vagyok rá, hogy testvéri és keresztényi szeretettel tanítsanak és kiigazítsanak ezek a tudós férfiak, és bárki, aki nálam jobban ért ezekhez a dolgokhoz. Felkészültem rá, hogy meghallgassak bárkit, aki jobban ért a szükséges dolgokhoz, és igazán átérzi, amihez ért. Azt akarom, hogy mindezeket ugyanúgy valósíthassam meg, ahogyan most nektek elmondom, minden felolvasásomban és a felolvasások részleteiben, előadásaimbán, elmondott és leírt, elmondandó és leírandó műveimben — és mindezekről így teszek tanúságot Isten és minden teremtménye színe előtt.

A fejtegetések fajtáinak megítélése

Egy dolog van még hátra, amiről egyáltalán nem gondolom, hogy el kellene hallgatni. Kérlek titeket, figyeljetek feszülten. A szónoki gyakorlatban a fejtegetéseknek leginkább három fajtája használatos. Az egyikhez legtöbbször a sztoikusok és a peripatetikusok folyamodnak: ők tudniillik felvetnek egy dolgot vagy kérdést, és úgy védik meg és bizonyítják az állításukat, hogy a kitűzött tárgynak egy tetszés szerinti vagy szigorúan meghatározott vonatkozását védelmezik és bizonyítják, miközben a tárgyhoz kapcsolódó más véleményeket cáfolják. A másik eljárás az Akadémia követőinek és Szókratész híveinek a körében gyakori: ők a középpontba állítanak valamilyen dolgot vagy kérdést, majd különböző olyan véleményeket és megfontolásokat hoznak elő, ami ahhoz kapcsolódik, amit vizsgálnak. Többféle feltevést vesznek elő, ami a tárggyal összefüggésben van, és ezek közül azt választják ki és erősítik meg, ami a leginkább valószínűnek és elfogadhatónak tűnik. Arra törekszünk, hogy felolvasásunkban minkét módszert szem előtt tartsuk. A fejtegetések harmadik fajtája pedig a szkeptikusokra jellemző. Náluk semmi bizonyos nincs, amit követnének, hanem minden mindegy nekik. Ezért mindenről kétféle megközelítésben értekeznek, és amit a természet rendje szétválasztott és megkülönböztetett, azt ők összekeverik és összezavarják. Éppen úgy, mint ahogy a gigászok egymásra rakják a hegyeket, és úgy tűnik, mintha az istenek ellen viselnének háborút — miközben megtanultak néhány szillogizmust, veszekedő emberek, hőbeszédűbbek az örömlányoknál. Vonakodás nélkül mernek bármilyen dologról bármit összehordani. Veszekedésekbe illő, perlekedésekben használt ravasz okoskodással, szofizmák kopjáival vannak felfegyverezve. Azt gondolják, hogy valamennyi tudománynak, még a szent tanoknak is be tudják törni az ajtaját, és be tudnak hatolni ezek rejtelseibe, de a tanult filozófusok és teológusok elutasítják és megvetik őket. Az effélek tudományát Jakab apostol földhözragadtnak.

állatiasnak, ördögtől származónak nevezi;³¹ Pál apostol,³² a pogány nemzetek elkülönült tanítója a Titushoz és Timóteushoz frott leveleiben ostobának, üresnek, haszontalannak és veszekedősnek hívja őket. Ezen felül Szent Jeromos ezt írja: a dialektikusok, mondja, érveléseikkel hálót feszítenek ki, és a retorika szárnyaló szabadságát a szillogizmusok bozótjába szorítják. Egész nap és egész éjjel azzal töltik idejüket, hogy vagy kérdezősködjének vagy válaszolgassanak vagy felvessenek bizonyos dolgokat vagy a felmerülő kérdéseken rágódjanak, azokat magukévá tegyék, megerősítsék és bizonyítsák. Ezeket bizony veszekedősnek nevezi az apostol. Ezt mondja Szent Jeromos.³³ De sokat szól ellenük Nazianzoszi Szent Gergely a teológiáról írott második könyvében,³⁴ és Orbán pápa, az antiokhiaiaknak írva, és Nagy Szent Athanasz abban a levélben, amit Enclionnak hívnak, és az egyiptomi és líbiai püspökökhöz intézett. Továbbá Szent Ambrus a Szentháromságról szóló könyvében, és több más szentséges egyházatyá, akik szavainak idézésétől, hogy rövid legyek, eltekintek. Ezeknek a mondásai közül olvashatunk a dekrétumokat megfogalmazó Gratianusnál, a harmincadik dekrétumban. De kiemelhetjük a huszonhetedik kérdést is, a második fejezetből. Le van írva, amit ezekkel az okoskodókkal szembeállított. De a világi törvények is megzabolázzák őket, a törvénygyűjteménynek a legfőbb Háromságról szóló harmadik törvénye segítségével. Amiképpen tehát a legragyo-
góbb elméjű filozófusok, a legkegyesebb teológusok és mindkét jog leghíresebb tudósai elutasították ezeket az okoskodókat, ugyanígy mi is azt akarjuk, hogy ők a lehető legtávolabb legyenek felolvasásunktól. Bizony, nem törekszünk arra, hogy akár csak egyiküknek is az érvelési módját vagy a kérdésfeltevését magunkévá tegyük a szónoki emelvényen. Valóban, hogy ne tűnjek olyanoknak, aki fél a tudós férfiak ítéletétől, és olyanoknak sem, mintha nem akarnék tanítványaim érdeklődésének az ő színvonalukon eleget tenni, azzal ellentétben, ahogy megírtam; és hogy ne gondolja valaki, hogy a válaszadás mellőzésével el akarom kerülni a vitás kérdéseket — azért, ha bárki, akár ami a szerző szavait illeti, akár az általunk előhozott bizonyítékokat, akár a mások által elmondott vagy felmutatott bizonyítékokat illetően szükségesnek érzi, hogy felülvizsgálja és megcáfolja az elhangzottakat, az megteheti a felolvasás végén szóban vagy írásban. A hozzászólóknak szóról szóra és gondolatról gondolatra haladva a következő felolvasás alkalmával kimerítően válaszolunk. Ha pedig ez kényelmetlen lesz, az írásban beadott hozzászólásokra írásban válaszolunk. Így csinálták ezt a régi teológusok, a görögök közül Órigenész, Nagy Szent Vazul, Nagy Szent Athanasz, Nagy Szent Cirill, Didümosz, Euszébiosz, Aranyszájú Szent János, Nazianzoszi Szent Gergely; a latinok közül Tertullianus, Ruffinus, Szent Jeromos, Szent Ágoston és kívülük sokan mások. Ezek a jámbor férfiak bizony soha semmit sem gyűlöltek jobban, mint azt a szószaporító gyözködést, amely során inkább szájjal, mint érvekkel perlekednek, többet adva a szófonás és az emlékeztetítgatás kétes dicsőségére, mint az igazság feltárására. Nem keltenek más benyomást, nagyon helyesen, azok a

³¹ *Jakab levele* 3,14–15.

³² Pál levelei: 2 *Timóteus* 2,23–24. és *Tituszhoz* 3,9.

³³ HIERONYMUS: *Commentarium in Ep. ad Titum*.

³⁴ *Divi Gregorii cognomeni Theologi, episcopi Nazanzeni, opera...* Norimbergae MDXXIX, fol. C.v.

mindentudók sem, akik, mintha a farizeusokat utánoznák, behálózzák az embereket, amíg szóval tudják tartani őket. Mert ha valaki előttük szavaival nem vétkezik, az, Jakab apostol véleménye szerint, tökéletes kell hogy legyen.³⁵

Köszönetnyilvánítás

Egyébként nincs okom azt gondolni, hogy ma a legkiválóbb férfiak e fényes gyülekezetében fogok szólni, akik annyira megkönnnyítik törekvéseimet, mint ahogy segítenek az ég vöröslő csillagai, és segít az égiek isteni hatalma szellemével, fényével megindító erejével, és a földi folyamatokat is alakító irányításával és igazgatásával. Annyira lekötöttek engem, hogy egyáltalán nem tudok köszönetet nyilvánítani olyan ékesszólással, amellyel tartoznék. Amiért is te, az istenek nagyságával is összevethető, fényességes Joannes Gonzaga, legyőzhetetlen hadvezér, és ti, igen nevezetes férfiak, fogadjatok jó szándékkal engem, a fegyveres katonát, aki most tudományos fejtegetésbe fog; fogadjatok szívesen nektek szentelt és ajánlott szívemet. Ti pedig, fényességes hallgatóság, legyetek meggyőződve róla, hogy fáradozásommal, nemkülönben előadásom megfogalmazásával igyekszem eleget tenni várakozásaitoknak, ha már megvan rá a lehetőség.

Fordította: *Bartók István*

³⁵ *Jakab levele 3,2.*